

ГЛАВА 1

СІНТАКСІЧНЫЯ ТЭОРЫІ ЭЛІПСІСА

1.1 Гісторыя вывучэння праблемы эліпсіса ў мовазнаўстве

Логіка-граматычная школа. Упершыню на эліптычныя канструкцыі звярнулі ўвагу прадстаўнікі логіка-граматычнай школы (Ф. І. Буслаеў, М. І. Грэх), у працах якіх назіраліся тэндэнцыі да аналізу моўных з’яў на аснове ўніверсальных уласцівасцей і выпрацоўкі адзіных прынцыпаў аналізу мовы незалежна ад рэальных моўных форм. Тэарэтычная база гэтай школы цалкам будавалася на лагічных катэгорыях: сказ атаясамліваўся з лагічным сужэннем і ў сваім складзе павінен мець суб’ект, прэдыкат і звязку. Калі адзін з названых кампанентаў апускаўся, то сказ лічыўся граматычна нялоўным. Канструкцыі тыпу *Роза – нежна* вучоныя адносілі да эліптычных на той падставе, што тут прапушчана звязка – кампанент, які з’яўляецца абавязковым для лагічнага сужэння. Незамешчаная сінтаксічная пазіцыя кваліфікавалася навукоўцамі не толькі ў сказах з пропускам паўназначнага дзеяслова (эліптычных), але і ў сказах з пропускам дзеяслоўнай звязкі (сказах з сінтаксічным нулём) – канструкцыях, дзе адсутнасць звязкі з’яўляецца нормай для ўсходнеславянскіх моў: *Мой бацька – настаўнік; Восень прыгажля*. Кола канструкцый з незамешчанай сінтаксічнай пазіцыяй пры такім падыходзе было неапраўдана шырокім.

Метадалагічныя прынцыпы першых даследчыкаў з’явы эліпсіса, на жаль, непрыдатныя для аналізу структурнай і семантычнай арганізацыі сінтаксічных канструкцый (у тым ліку і з эліпсісам дзеяслова). Гэтыя прыёмы не дазваляюць улічваць: 1) тыпалагічныя адрозненні паміж мовамі: нарматыўнасць ужывання канструкцый без дзеяслова-звязкі ў значэнні цяперашняга часу ва ўсходнеславянскіх мовах, неадпаведнасць катэгорый логікі і сінтаксісу – *дзеінік – суб’ект, данаўненне – аб’ект* і інш.; 2) сінанімічныя пераўтварэнні, якія адбываюцца пры пропуску дзеяслова.

Фармальная школа. Вучэнне аб эліптычных канструкцыях знайшло далейшае развіццё ў працах прадстаўнікоў фармальнай школы ў сінтаксісе. Вучоныя гэтай школы распрацавалі сваю тэарэтычную базу і метадалагічны апарат, якія грунтаваліся на прынцыпах адзінства і цэласнасці мовазнаўства, ажыццявілі пошукі больш дасканалых метадаў і прыёмаў лінгвістычнага даследавання, заснаваных на камбінаторных уласцівасцях структурных мадэлей з улікам фармальна-граматычнай структуры сказа, упершыню вызначылі крытэрыі сінтаксічнай непаўнаты.

У працах Я. Ф. Карскага, А. А. Шахматава кваліфікацыя з’явы эліпсіса грунтавалася на адпаведнасці або неадпаведнасці канструкцыі фармальнай грама-

тычнай схеме, якая павінна ўключаць структурна неабходныя кампаненты – дзейнік, выказнік і даданыя члены сказа. Пропуск дзеяслова лічыўся з’явай эліпсавання (калі апускаецца дзеяслоўны выказнік) або з’явай сінтаксічнага нулявання (пропуск дзеяслоўнай звязкі састаўнога іменнага выказніка). Дадзенае вучэнне трывала ўкаранілася ў лінгвістыцы (І. В. Арцюшкова, Э. П. Баярчанка, А. Ю. Маслава, Н. У. Огнева, Н. У. Чайка) і ўвайшло амаль ва ўсе сучасныя граматыкі. «Структура сказа, – адзначаў Б. І. Фаміных, – прадвызначае граматычную арганізацыю слоў, словы знаходзяцца ў сінтаксічнай сувязі, на гэтым і заснавана сутнасць граматычнай непаўнаты: залежны член сказа прадвызначае галоўны» [284, с. 100], пры гэтым бярэцца пад увагу і сінтаксічная валентнасць апушчанага дзеяслова.

Прадстаўнікі фармальнай школы неправамерна адносілі сінтаксічнае нуляванне і эліпсаванне да з’яў аднаго парадку, паколькі не ўлічвалі, што сінтаксічнае нуляванне – гэта рэгулярная граматычная з’ява, нарматыўная для некаторых граматычных мадыфікацый (пропуск дзеяслова-звязкі ў канструкцыях са значэннем цяперашняга часу) (Н. У. Чайка "Эліптычныя канструкцыі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове", Мн., 1998). Неабходна было праводзіць даследаванні фармальна-граматычнай структуры сінтаксічных адзінак і здзяйсняць класіфікацыю кантэкстуальна пачаўных сказаў у адпаведнасці з апушчанымі членамі – дзейнікамі і выказнікам.

Псіхалагічная школа. Тэарэтычная база прадстаўнікоў псіхалагічнай школы ў мовазнаўстве (Т.Ф. Дубоўцава, М.Л. Макараў, А.М. Назараў, А.А. Патабня, Т. М. Сакалова) грунтавалася на інтэрпрэтацыі мовы як феномену псіхалагічнай дзейнасці чалавека. Сказ вучоныя разглядалі як уяўленне аб рэчаіснасці і прапаноўвалі адмовіцца ад «памылковага» разумення граматычнай формы. Аб’ектам даследавання яны лічылі рэальна ўжываныя формы, а не абстракцыі, таму розныя мадыфікацыі (у тым ліку і эліптычныя) адносілі да самастойных сінтаксічных адзінак, а не суадносных варыянтаў поўных канструкцый і тым самым адмаўлялі катэгорыю эліптычнасці. Як адзначаў А. М. Назараў: «У лінгвістычнай літаратуры апошніх год з’явіўся кірунак супраць прызнання няпоўных канструкцый у якасці асобай граматычнай катэгорыі. Сумненню падлягае сам факт існавання няпоўных сказаў і іх назва, тэрмін *няпоўныя сказы* і методыка іх кваліфікацыі» [196, с. 88]. Сказы тыпу *Дзеці – у школу* вучоныя кваліфікавалі як сказы асобага структурнага тыпу, што характарызуюцца своеасаблівай структурай і завершанай семантыкай.

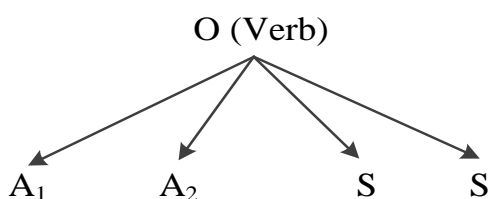
Падобны падыход да вывучэння эліптычных канструкцый меў шэраг недакладнасцей. Даследчыкі часам змешвалі катэгорыі псіхалогіі і граматыкі, што прыводзіла да замены лінгвістычнага аналізу моўных з’яў псіхалагічным. Кваліфікуючы сказы па крытэрыях *паўната / эліптычнасць*, вучоныя бралі за аснову сэнсавую дастатковасць у кантэксце і на аснове гэтага сказы з сінтаксічным

нулём і эліпсісам лічылі поўнымі. Да няпоўных вучоныя адносілі невялікую частку незавершаных і перарваных сінтаксічных канструкцый з невыразнай або несфарміраванай семантыкай. Такім чынам, кола эліптычных канструкцый атрымлівалася неапраўдана звужаным, сама праблема сінтаксічнага нуля і эліпсіса не вырашалася, а здымалася з разгляду.

Напрамак структурнага сінтаксісу. Пасля шматлікіх пошукаў больш глыбокай, разнастайнай і паслядоўнай сістэмы для апісання і ўпарадкавання сінтаксічных з’яў у 20–30-я гг. XX ст. узнік новы сінтаксічны напрамак – структурны сінтаксіс, асноўнымі метадалагічнымі прынцыпамі якога былі сістэмнасць, структурнасць і іманентнасць. Станаўленне гэтага напрамку дазволіла ўзняць тэарэтычную базу сінтаксісу на якасна новую ступень развіцця і адкрыць перспектывы для даследавання найбольш складаных сінтаксічных праблем.

Ужо ў 20-я гг. XX ст. пасля выхаду першых прац Ф. дэ Сасюра, у якіх даследчык размежаваў мову і маўленне, сфармуляваў прынцып іманентнасці, паводле якога аб’ект даследавання лінгвістыкі строга адмяжоўваецца ад сумежных аб’ектаў іншых навук, упершыню ўдалося разбегнуць неапраўдана пашыранага (лагічны напрамак) і неапраўдана звужанага (псіхалагічны напрамак) разумення катэгорыі эліптычнасці ў сінтаксісе.

У гэты перыяд Л. Тэньер распрацаваў вучэнне пра семантычную структуру сказа, якая, на яго погляд, уключае вузлавы кампанент (іерархічна галоўны) і актантаў з сірканстантамі. Такі падыход дазволіў адрозніць катэгарыяльны (статычны) і структурны (дынамічны) сінтаксіс і адмежаваць сказы з сінтаксічным нулём і эліпсісам ад знешне падобных сінтаксічных з’яў. Наяўнасць актантаў і сірканстантаў пры адсутнасці дзеяслова сведчыла пра дзеяслоўнае кіраванне, і сказ кваліфікаваўся як эліптычны. Схематычна няпоўнастаўныя рэалізацыі былі прадстаўлены наступным чынам: *Убегла ў пакой. Кнігі, сшыткі са стала – на п’яконнік* (І. Мележ).

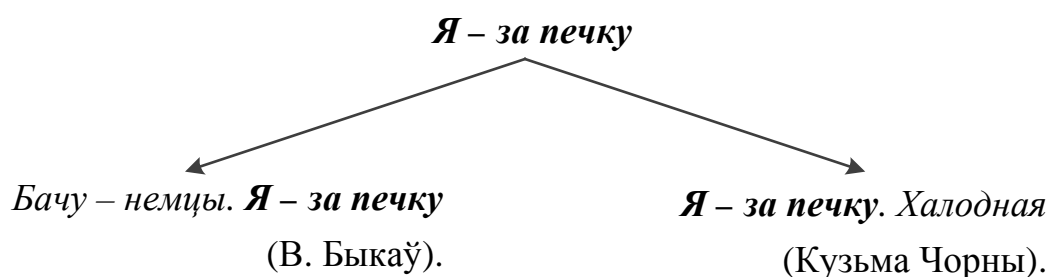
Праца Л. Тэньера адкрыла перспектывы для вывучэння найбольш значных сінтаксічных праблем, у тым ліку і пытання пра эліпсіс. Далейшая навуковая распрацоўка сінтаксічнага нулявання і эліпсавання вырашалася ў межах канкрэтнай канцэпцыі ў адпаведнасці з пэўнымі тэарэтычнымі і метадалагічнымі прынцыпамі. Адно даследчыкі (Ш. Балі, Л. С. Бархудараў, Е. М. Галкіна-Федарук, Г. Г. Інфантава, Н. У. Огнева, З. Я. Тураева, Г. А. Хабургаеў) лічылі эліпсіс і сінтаксічны нуль тоеснымі з’явамі. На іх погляд, эліпсаваны дзеяслоў валодае ўсімі прыкме-

тамі выказніка, і, акрамя значэння асобы і ліку, на якія ўказвае форма дзейніка, ён мае значэнне сінтаксічнай тэмпаральнасці і мадальнасці. Да эліптычных вучоня адносілі сказы, у якіх «па меншай меры адно слова прадстаўлена нулявым варыянтам» [24, с. 180]. Як бачым, даследчыкі кваліфікуюць сінтаксічныя з’явы па аналогіі з марфалагічнымі. Аднак у марфалогіі нулявы знак выражае толькі граматычнае значэнне, эліпсіс жа падрозумявае пропуск кампанента з канкрэтным лексічным нападуненнем.

Некаторыя навукоўцы кваліфікуюць эліпсіс як нулявы анафарычны знак. Так, Е. М. Галкіна-Федарук ставіць у адзін рад сказы тыпу *Мой бацька – настаўнік і Дзеці – у школу*, атаясамліваючы апушчаны член сказа як нулявую звязку і нулявы паўназначны дзеяслоў.

Паміж сінтаксічным нулём і эліпсісам існуе пэўнае функцыянальнае падбенства. Аднак сцвярджаць аб поўнай тоеснасці названых з’яў было б няправільна. Сінтаксічны нуль назіраецца на марфемным, словаутваральным, марфалагічным і сінтаксічным узроўнях мовы і з’яўляецца парадыгматычнай з’явай. У пэўнай парадыгме нуль указвае на граматычнае значэнне прапушчанага моўнай адзінкі: нулявы канчатак – на значэнне мужчынскага роду адзіночнага ліку назоўніка. У сказе нулявы дзеяслоў-звязка можа ўказваць на значэнне цяперашняга часу: *Аленчын дзядзька – лётчык*.

Другія даследчыкі (Л. І. Бурак, І. Ф. Вардуль, А. Вільгельм, Ю. П. Зотаў, В. Б. Касевіч, Я. Ф. Кіраў, М. А. Корчыц, К. Кёрнс, Г. Ліман, Я. Панева, Я. А. Сядзельнікаў, В. А. Шпак) размяжоўваюць эліпсіс і сінтаксічны нуль і кваліфікуюць эліпсіс як пропуск сінтаксічнай пазіцыі з адначасовым і абавязковым узнаўленнем адпаведнага зместу. Гэтым і тлумачыцца наяўнасць у маўленні аманімічных форм эліптычных канструкцый, сэнс якіх неадназначны і кампенсуецца з дапамогай сінтаксічных сродкаў кантэксту – лексічных (лексічная валентнасць апушчанага элемента) і сінтаксічных (паралелізм структур і інш.). Напрыклад, аманімічныя формы прадстаўленых эліптычных сказаў размяжоўваюцца з дапамогай сінтаксічных сродкаў – сінтагматычна. Парадыгматычны спосаб не прыдатны для падобных аперацый.

Трэцяя група навукоўцаў (А. П. Скавароднікаў, М. Ф. Шацкая) кваліфікуе пропуск як з’яву сінкрэтычную, якая ўключае ў сябе элемент сінтаксічнага

нулявання і эліпсавання члена сказа, што мае паўназначнае лексічнае нападўненне. З боку лексічнага значэння гэта з'яўляецца фактам мовы, абумоўлена мадэллю сказа і яго сінанімічнай парадыгмай, таму можа разглядацца як нулявы паўназначны дзеяслоў (нулявая лексема). А. П. Скавароднікаў лічыць, што «лексічны і граматычны бакі (аспекты) незамешчанай сінтаксічнай пазіцыі адначасова пападўняюцца за кошт макра- і мікракантэксту» [256, с. 14]. На наш погляд, неправамерна атаясамліваць ці сінкрэтызаваць з'явы эліпсіса і сінтаксічнага нуля. Тэарэтычная сінтаксічная база дазваляе адрозніваць і размяжоўваць названыя моўныя з'явы. Сінтаксічны нуль – з'ява парадыгматычная. Сказы з сінтаксічным нулём маюць эквівалент у моўнай сістэме, нулявы кампанент узнаўляецца па аналогіі з падобнымі канструкцыямі. У сінтаксічнай сістэме беларускай мовы назіраецца шэраг рэалізацый канструкцый з сінтаксічным нулём: сказы з пропускам дзеяслова-звязкі, канструкцыі з экзістэнцыяльнай семантыкай, некаторыя вытворныя канструкцыі і іншыя, якія адносяцца да рэгулярных граматычных з'яў. Граматычная рэгулярнасць праяўляецца ў магчымасці выражэння сінтаксічнай катэгорыі тэмпаральнасці (значэння цяперашняга часу) у названых канструкцыях спосабам сінтаксічнага нулявання – сказы тыпу *Бацька – настаўнік; Мікола – у салдатах* і інш. Эліпсіс, у адрозненне ад сінтаксічнага нуля, – з'ява сінтагматычная, што падразумвае пропуск кампанента, для ўзнаўлення якога патрабуюцца выключна сінтагматычныя фактары: кантэкст, лексічныя і сінтаксічныя (лінейныя) сродкі. Эліпсіс ахоплівае пэўнае кола канструкцый у беларускай мове: канструкцыі з кантэкстуальным, сітуацыйным і ўнутрысінтагматычным эліпсісам. Сінкрэтызм сінтаксічнага нуля і эліпсіса назіраецца ў беларускай мове толькі ў адным тыпе канструкцый – у сказах з экзістэнцыяльным значэннем. У канструкцыях тыпу *За лесам – возера* апушчаны дзеяслоў са значэннем статычнай лакалізацыі, які адначасова ўказвае і на сэнс, і на граматычнае значэнне дзеяслова.

Размежаванне знешне падобных з'яў – эліпсіса і сінтаксічнага нуля – дало магчымасць узняцца на больш высокую ступень аналізу названых канструкцый. Перад даследчыкамі паўсталая задача знайсці зыходную мадэль кожнай канкрэтнай мадыфікацыі сінтаксічнай канструкцыі. Гэту задачу можна было вырашыць толькі зыходзячы з тэорыі інварыянтных сінтаксічных мадэлей і іх рэалізацый (мадыфікацый).

Пры аналізе структуры эліптычных канструкцый і вызначэнні інварыянтных сінтаксічных мадэлей вучоныя апіраліся на асноўныя тэарэтычныя палажэнні структурнага сінтаксісу, дзе мова разглядалася як упарадкаваная сістэма, адзінкі якой узаемадзеінічаюць. І.Ф. Вардуль адзначаў, што нулявыя і эліпсаваныя кампаненты «функцыянуюць у мове як пазітыўныя сінтаксемы... Сінтаксемы прысутнічаюць у структуры сказа пры ўмове, што яны на ўзроўні сказа перадаюць пэўны змест, аднак у мове няма пазітыўнай сінтаксемы, здольнай

перадаваць гэты змест» [49, с. 68–69]. Даследчыкі А.В. Ісаева і Р.Р. Каспранскі ўказвалі на цеснае ўзаемадзеянне моўных узроўняў пры эліпсаванні дзеяслоўнага выказніка і рэалізацыі неабходнай семантыкі. Эліпсіс кваліфікаваўся і як нарматыўная з’ява (В. Мюлер), асабліва гэта датычыць моў іншай тыпалогіі – германскіх, у якіх да эліптычных адносілі канструкцыі з пропускам не толькі дзеяслоўнага выказніка, але і кампанентаў актантага тыпу.

Структура эліптычных канструкцый даследавалася і ў аспекце *паўната / непаўната* сінтаксічнай адзінкі. Адносна названага аспекту выказваліся самыя розныя, часам палярныя думкі. Большасць даследчыкаў (Х. М. Алімава, Е.Г. Андрэева, Н. Д. Аруцюнава, І. А. Бальшакоў, Э. П. Баярчанка, М. Я. Блох, І. Ф. Вардуль, Л. А. Глінкіна, Ю. П. Зотаў, Т. А. Коласова, В. С. Ліён, Б. Ю. Норман, А. Ф. Прыяткіна, А.П. Скавароднікаў, Т. М. Ушакова, М. І. Чарамісіна, А. А. Чувакін, В. П. Шчаднева, Я. М. Шыраеў) лічылі эліптычныя сказы структурна няпоўнымі. Падставай для такога меркавання паслужыла распрацаванае І. Ф. Вардулем пытанне пра інварыянтныя сінтаксічныя мадэлі. «Эліпсіс не мяняе ні змест, ні структуру сказа. Ён адлюстроўваецца толькі ў плане выражэння. Таму можна зрабіць выснову, што эліптычны варыянт узыходзіць да поўнага інварыянта» [49, с. 64]. «Структурна-граматычныя разнавіднасці эліптычных сказаў, – адзначаў А. П. Скавароднікаў, – унутры агульных відаў няпоўных сказаў вылучаюцца з улікам фактараў, якія абумоўліваюць магчымасць адсутнасці ў сказе таго ці іншага члена, што прадвызначаецца інварыянтнай мадэллю сказа» [256, с. 10].

І. Р. Ігнатчанка, у многім падтрымліваючы сваіх аднадумцаў, разглядаў аднасастаўныя і эліптычныя сказы як з’явы аднаго парадку – эліпсіс моўны і эліпсіс маўленчы. На наш погляд, пры такім падыходзе адбываецца падмена паняцця пропуску члена сказа паняццем колькасці саставу. Аднасастаўнасць / двухсастаўнасць сказа звязана са спосабамі выражэння прэдыкатыўных адносін і не мае дачынення да эліпсіса структурна неабходных кампанентаў. Лічым, што аднасастаўнасць і эліпсіс – розныя сінтаксічныя з’явы.

Такія навукоўцы, як С. Г. Бакарэнка, Г. А. Золатава, П. А. Лекант, Н. А. Някрасава, Л. П. Палянская, у сваіх працах сцвярджалі, што канструкцыі з эліпсісам дзеяслова з’яўляюцца дастатковымі для перадачы неабходнай інфармацыі і адносяцца да асобага структурнага тыпу. Іх аргументы наступныя: іменныя словаформы ў эліптычных сказах з’яўляюцца свабоднымі, не залежаць ад дзеяслова, а самі сказы маюць дастаткова сродкаў для перадачы працэсуальнасці.

Нельга не пагадзіцца з тым, што эліптычныя сказы з’яўляюцца функцыянальна дастатковымі: у пэўным кантэксце яны перадаюць неабходную інфармацыю і выконваюць камунікатыўную функцыю. Аднак ці дае гэта падставы лічыць іх структурна поўнымі? У эліптычных канструкцыях заўсёды ёсць кампаненты з аб’ектным і акалічнасным значэннем, якія маюць выключна аддзясловую залежнасць. Да таго ж эліптычныя сказы часта маюць неадназначны

характер і могуць утвараць рад аманімічных форм. Напрыклад, сказ тыпу *Вартавы доўга – у бок вёскі* сэнсава неадназначны, таму яго нельга лічыць нават функцыянальна дастатковым, а тым больш структурна поўным. Для размежавання сэнсу аманімічных форм выкарыстоўваюцца розныя структурна-сэнсавыя паказчыкі (у тым ліку далучальныя канструкцыі): *Вартавы доўга – у бок вёскі. Аднак дайшоў да яе толькі к вечару; Вартавы доўга – у бок вёскі. Аднак нікога не ўбачыў.* Думаецца, сцвярджаць, што эліптычныя канструкцыі з'яўляюцца структурна дастатковымі або поўнымі, было б неправамерным.

Распрацоўка тэорыі інварыянтных сінтаксічных мадэлей дала штуршок у развіцці сінтаксічнай навукі. Перад вучонымі паўстала новая задача – даследаваць шматлікія мадыфікацыі сінтаксічных канструкцый у тэксце і прадставіць іх у выглядзе канечнага мноства аднаўзроўневых адзінак сінтаксічнай сістэмы – мадэлей. Праблему сінтаксічнага мадэлявання распрацоўвалі Х. М. Алімава, Е. Г. Андрэева, Ю. Д. Апрэсян, Н. Д. Аруцюнава, В. А. Белашапкава, І. Ф. Вардудзь, Ю. С. Далгоў, С. Дэнтлер, Т. Жэрэбек, Т. І. Звяровіч, Г. А. Золатава, Л. Жозе, А. Я. Кібрык, А. Кор, В. М. Кудзімаза, Ц. П. Ломцеў, Л. Ф. Мачнева, А. М. Мухін, В. К. Пакусаенка, Л. В. Сабыханова, А. Б. Тапурыдзэ, Б. І. Фаміных, І. П. Чыркiна, У. Л. Чэйф, Т. Д. Шабанова, С. К. Шаумян, Н. Ю. Шведава, Н. А. Шэлікава, В. М. Яршава.

Так, А. М. Мухін адносіў эліптычныя мадыфікацыі да мадэлей з асацыятыўна-прэдыкатыўнай сувяззю, ці двух'ядзерных сказаў. Аднаядзерныя і двух'ядзерныя мадэлі ён падзяляў на развітыя і неразвітыя. Прычым ужывацца ў маўленні як эліптычныя рэалізацыі могуць толькі развітыя мадэлі двух'ядзерных сказаў. Актанты і сірканстанты ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова выступаюць у якасці семантычных кваліфікатараў, толькі яны могуць сфарміраваць семантыку сказа пры пропуску дзеяслова. Сказ тыпу *Дзяўчына сцежкай – да хаты*. А. М. Мухін адносіў да эліптычнай рэалізацыі двух'ядзернай развітай мадэлі на той падставе, што «асэнсаванне структуры сказа з боку яго ўнутраных сінтаксічных сувязей з дапамогай юнкцыйных мадэлей прымушае прызнаць сказ няпоўным, нават калі ў ім апушчаны няядзерны кампанент» [194, с. 172]. Такім чынам, як для поўных, так і для эліптычных сказаў пры пабудове мадэлі галоўную ролю, на думку даследчыка, адыгрывае ўлік сінтаксічных сувязей і адносін, паколькі без устанаўлення іх структурна-сэнсавая кваліфікацыя кампанентаў сказаў і пабудова мадэлей з'яўляюцца немагчымымі. Акрамя гэтага, А. М. Мухін размяжоўваў сказы з эліпсісам і сінтаксічным нулём і адносіў іх да розных сінтаксічных мадэлей. Быццёвы дзеяслоў, на думку даследчыка, мае як граматычныя, так і зместавыя прыкметы і рэалізуецца ў пэўных формах прошлага часу: *За лесам было возера, за ракой – луг.*

У аснову пабудовы сінтаксічных мадэлей у працах Т. Д. Шабанавай пакладзены ўніверсальна-канстантныя моўныя значэнні і сінтаксічная мадэль сказа

прадстаўлена праз катэгорыі семантыкі. Эліптычныя канструкцыі і сказы з сінтаксічным нулём кваліфікуюцца даследчыцай як рэалізацыі мадэлі *прэдыкат – актант – сірканстант*, якая змяшчае кампаненты дэнататыўнай сітуацыі. У такім выпадку эліптычная мадыфікацыя і зыходная мадэль адрозніваюцца не рэалізаванай сінтаксічнай пазіцыяй выказніка.

Распрацоўка тэорыі інварыянтных сінтаксічных мадэлей паўплывала і на канцэпцыі А. В. Грудзевай, Г. М. Лімана, у якіх даследчыкі разглядаюць эліпсіс, празмернасць і рэдукцыю як з’явы аднаго парадку, прычым цесна ўзаемазвязаныя. Эліпсіс кваліфікуецца імі як пропуск тых ці іншых элементаў выказвання, якія ўзнаўляюцца на аснове празмернасці. На гэтай падставе да эліптычных вучоня аносяць сказы з апушчаным суб’ектам (у беларускай мове ім адпавядаюць няпэўна-асабовыя сказы), кіруючыся меркаваннем, што «пытанне пра кваліфікацыю канкрэтнага выказвання ў якасці рэалізацыі няпэўна-асабовага сказа вырашаецца ў межах пытання пра паўнату – эліптычнасць канструкцыі» [74, с. 196]. Адсутнасць дзейніка ў сказе тыпу *По радио рассказали о случившемся* або *У полі выбіралі бульбу* даследчыца кваліфікуе як нейтралізацыю збыткоўнасці, а самі канструкцыі адносяць да эліптычных. Аднак прычыну «эліпсіса суб’екта» А. В. Грудзева бачыць не ў камунікатыўных або стылістычных функцыях сінтаксічных адзінак, а ў «празмернасці» названага кампанента. Аналагічнае даследаванне канструкцый з эліпсісам дзейслова праводзілася Л. Фрэйзерам.

Л. Фрэйзер указваў, што ў аналізуемых канструкцыях «суб’ект выконвае ролю карэлята» [342, с. 4], але і «важную ролю ў працэсе ўспрымання эліптычных канструкцый адыгрывае інтанацыя» [342, с. 5]. Даследчык вылучыў у структуры сказа галоўны і залежныя кампаненты, фармальныя сувязі паміж якімі павінны адбыцца ў двух напрамках: ад галоўнага элемента да залежнага і ад залежнага да галоўнага. Семантычны суб’ект у англійскай мове адносіцца да залежных кампанентаў і таму можа выступаць у якасці карэлята. Беларуская мова мае іншую тыпалогію, і семантычны суб’ект рэдка выступае ў якасці карэлята ў эліптычных канструкцыях. Падобная з’ява назіраецца ў тых адзінкавых выпадках, калі эліптычны сказ з’яўляецца аднасастаўным паводле будовы, а семантычны суб’ект мае неізаморфны характар і выконвае сінтаксічную функцыю дапаўнення. У падобных выпадках граматычная форма дапаўнення абмяжоўвае кола дзейсловаў, што могуць замяшчаць сінтаксічную пазіцыю выказніка: *Я вельмі люблю творы Івана Мележа. Таму раман «Людзі на балоце» мною – за два дні*. Аднак і пры гэтым цяжка вызначыць, ці толькі семантычны суб’ект выконвае ролю карэлята. Думаецца, што ролю структурна-сэнсавага паказчыка ў названым сказе выконвае дапаўненне з суб’ектным значэннем у сукупнасці з акалічнасцю часу.

У межах структурнага напрамку ў сінтаксісе даследаваліся і іншыя пытанні, што маюць дачыненне да сінтаксічнага эліпсіса. Даследчык Р. Гергель вывучаў

выражэнне сінтаксічнай мадальнасці ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова ў дыяхранічным і сінхранічным аспектах. Гэта дазволіла выявіць дынаміку фарміравання катэгорыі сінтаксічнай мадальнасці ў англійскай мове і спосабы яе рэалізацыі ў эліптычных канструкцыях на розных этапах станаўлення моўных норм.

Эліптычныя канструкцыі часам лічылі адхіленнем ад нормы на той падставе, што пропуск дзеяслова робіць сказ структурна недастатковым, а таму і семантычна невыразным (Дж. Арма, М. Вішнеўскі). Пры гэтым існавала меркаванне, што функцыянальная дастатковасць аналізуемых канструкцый абумоўлена відам эліпсіса. Даследчык Е. Шкудлярэк лічыў, што пры «класіфікацыі эліпсіса неабходна ўлічваць характар апушчанага кампанента – прэдыкат або аргумент» [369, с. 89]. Гэта дазволіць адмежаваць кантэкстуальны і ўнутрысінтагматычны эліпсіс і зрабіць адпаведную класіфікацыю.

Структура эліптычных канструкцый у параўнальным аспекце даследавалася ў працах А. М. Каніцкай, В. Лешнера, М. Макшэйне, П. Мерчанта, А. Унішэўскай, што спрыяе выяўленню спецыфікі сінтаксічнай арганізацыі эліптычных канструкцый у роднай мове. М. Макшэйне, здзейсніўшы ўсебаковае і грунтоўнае даследаванне сказаў з эліпсісам дзеяслова ў рускай, польскай і чэшскай мовах, устанавіў, што ў заходнеславянскіх мовах, у адрозненне ад усходнеславянскіх, катэгорыя эліптычнасці ахоплівае не толькі сказы з пропускам паўназначнага дзеяслова, але і сказы з пропускам дзеяслова-звязкі. Гэта і складае спецыфіку катэгорыі эліптычнасці ў чэшскай і польскай мовах. Праводзіўся супастаўляльны аналіз эліптычных канструкцый у германскіх мовах (Е. І. Марозава, Д. Мерчант), а таксама ў англійскай і польскай мовах (А. Унішэўска).

Структурная арганізацыя канструкцый з эліпсісам дзеяслова аналізавалася і ў сувязі з дэтэрмінаванымі членамі сказа. Гэта абумоўлена тым, што ў некаторых відах канструкцый з эліпсісам дзеяслова дэтэрмінаваны член сказа выступае ў якасці абавязковага кампанента (Н. Д. Аруцюнава, В. М. Грыгор'ева, Т. І. Мунгалава, Я. М. Шыраеў). Праведзеныя даследаванні дазволілі зрабіць выснову, што дэтэрмінаваныя члены сказа з'яўляюцца абавязковымі кампанентамі ў эліптычных канструкцыях з семантыкай статальнай лакалізацыі: *За вёскай – прыгожае возера; У калгасе – восемдзясят два новыя катэджы*, а таксама з семантыкай стану: *У хлопчыка – прыгожы голас; У чалавека – шчаслівы выгляд; Мікола – у салдатах*. Неабходна адзначыць, што дэтэрмінанты сапраўды ўказваюць на незамешчаную сінтаксічную пазіцыю. Аднак незамешчаная сінтаксічная пазіцыя не абавязкова ўказвае на эліпсіс паўназначнага дзеяслова, на гэтым месцы можа быць нулявая звязка, якая праяўляецца ў форме прошлага і будучага часу:

Мікола быў у салдатах.

Мікола – у салдатах.

Мікола будзе ў салдатах.

За вёскай было прыгожае возера.

За вёскай – прыгожае возера.

За вёскай будзе прыгожае возера.

Формы ўскосных склонаў дэтэрмінаваных членаў сказа прадвызначаюцца лексіка-граматычнымі ўласцівасцямі дзеяслова і выступаюць як рэгулярныя сінтаксічныя пазіцыі. У гэтым выпадку яны і ўказваюць на пропуск дзеяслова ў сказе. Л. І. Бурак і Г. А. Золатава лічаць, што дэтэрмінанты ў сказе нясуць дадатковую нявыражаную сувязь з дзейнікам, што дазваляе ім развіваць адначасова ўсю прэдыкатыўную аснову. Адною з характэрных прыкмет дэтэрмінантаў з'яўляецца іх здольнасць ужывацца ў адным сказе ў розных камбінацыях. Найбольш частая камбінацыя – дзейнік з аб'ектным значэннем – прэдыкат (эліпсаваны) – акалічнасць са значэннем статальнай лакалізацыі або (рэдка) акалічнасць з тэмпаральным значэннем.

Вучэнне пра дэтэрмінаваныя члены сказа ўнесла значны ўклад у распрацоўку праблемы канструкцый з незамешчанымі сінтаксічнымі пазіцыямі. Вылучэнне дэтэрмінаваных акалічнасцей і дапаўненняў у сказах з сінтаксічным нулём дало магчымасць вызначыць умовы сінтаксічнага нулявання, семантычныя разнавіднасці нулявога кампанента, а таксама некаторыя дапушчальныя пераўтварэнні сказаў з сінтаксічным нулём.

Аналіз прац прыхільнікаў структурнага сінтаксісу дае падставы сцвярджаць, што гэтыя даследаванні мелі вялікае значэнне ў распрацоўцы з'явы эліпсіса. Пры ўсёй стракатасці, часам супярэчлівасці канцэпцый вучоным усё ж удалося выявіць найбольш тыповыя характарыстыкі канструкцый з незамешчанай сінтаксічнай пазіцыяй, вызначыць іх інварыянтныя мадэлі. Тэарэтычная распрацоўка пытанняў сінтагматыкі і парадыгматыкі сказа дала магчымасць размежаваць сінтаксічны нуль як парадыгматычную з'яву і эліпсіс як сінтагматычную з'яву. Структурны метады даследавання (метады сінтаксічнага мадэлявання, дыстрыбутыўны метады, метады кампанентнага аналізу, канструктыўныя метады) дазволілі дыферэнцыраваць падыскі да кваліфікацыі знешне падобных сінтаксічных з'яў – эліпсіса і сінтаксічнага нуля. У выніку значная колькасць маўленчых рэалізацый (у тым ліку і нязначная частка канструкцый з незамешчанай сінтаксічнай пазіцыяй) атрымалі сістэматызацыю праз структурныя схемы і былі зведзены да невялікай колькасці зыходных мадэлей. Даследаванні з'явы эліпсіса ў параўнальным аспекце дазволілі вызначыць асаблівасці структурнай арганізацыі названых канструкцый у мовах з рознай тыпалогіяй.

Семантычная сінтаксічная школа. Семантычная сінтаксічная школа склалася да сярэдзіны XX ст., калі пад уплывам ідэй А. А. Патабні, В. фон Гумбальта асноўным аб'ектам даследавання становіцца семантыка сінтаксічнай адзінкі: адносіны сказа да абазначаемай ім сітуацыі, пытанне пра семантычныя кампаненты сказа, экспліцытную і імпліцытную семантыку сказа, правілы спалучэння і пераўтварэння сінтаксічных адзінак, семантычны інварыянт сінтаксічнай канструкцыі. Аснову тэарэтычнай базы семантычнай сінтаксічнай школы склалі такія паняцці, як катэгарыяльная семантыка сінтаксічнай адзінкі,

дэнататыўная сітуацыя выказвання, дыскурс, логіка-граматычныя адносіны ў сказе, план выражэння і план зместу сказа, глыбінныя і паверхневыя структуры сказа, зыходныя сінтаксічныя мадэлі і іх вытворныя.

Пытанне пра эліптычныя канструкцыі ў рамках семантычнай сінтаксічнай школы даследавалася на аснове канцэпцыі *глыбінных і паверхневых сінтаксічных структур*, якая была распрацавана Н. Хомскім. Было даказана, што сінтаксічны нуль і эліпсіс не змяняюць сэнс сказа, сама канструкцыя застаецца тоеснай свайму семантычнаму інварыянту і мае толькі варыятыўныя структурныя адрозненні.

Да глыбіннай структуры даследчыкі адносілі змест сказа, да паверхневай – фармальнае выражэнне глыбіннай структуры сказа з дапамогай граматычных і сінтаксічных сродкаў (Л. С. Бархудар’яў, С. Вінклер). Эліпсіс і сінтаксічны нуль кваліфікаваліся як «сціранне ці замена нулём на паверхневай структуры сказа тых ці іншых элементаў яго глыбіннай структуры» [23, с.59]. Л. С. Бархудар’яў вылучыў два тыпы адрозненняў паміж сінтаксічнымі адзінкамі: варыятыўныя (закранаюць план выражэння сказа) і функцыянальныя (закранаюць план зместу сказа). Сінтаксічнае нуляванне і эліпсаванне адносіліся да варыятыўнага тыпу адрозненняў на паверхневай структуры сказа.

Далей у семантычнай сінтаксічнай школе яскрава акрэсліваюцца два напрамкі: *логіка-семантычны* і *ўласна-семантычны*. Прыхільнікі *логіка-семантычнага напрамку* (І. У. Арнольд, У. Х. Багдасаран, Ш. Балі, Д. Б. Гудкоў, С.С. Дзікарова, С. І. Карцэўскі, Т. А. Коласова, Я. У. Лісочанка, В. У. Мартынаў, В. Нізінская, В. Н. Паніна, Л. В. Старадзедава, Я. Шэндэльс, Б. Хаўнспергер, З. Выхадзілава, А. Унішэўска) даследавалі пераважна спосабы выражэння лагічных адносін (кан’юнкцыі, дыз’юнкцыі, імплікацыі) у мове праз сказ ці выказванне. У працах вучоных часта ўжываюцца тэрміны «імплікацыя», «імпліцытны», «экспліцытны», якія з’яўляюцца прыналежнасцю лагічнай семантыкі (З. Выхадзілава). Даследчыкі спрабуюць аналізаваць з’яву сінтаксічнага нулявання і эліпсавання праз лагічныя адносіны паміж часткамі паведамлення (Л. А. Мяшкова) або як з’яву асіметрыі моўнага знака (В. Вельдэ) ці даследуюць агульныя тэарэтычныя пытанні сінтаксічнай семантыкі (І. М. Багуслаўскі, А. А. Папова). Гэта, безумоўна, дало станоўчыя вынікі: эліптычныя канструкцыі разглядаліся як праява імпліцытнага ў сінтаксісе. Аднак залішняе захапленне лагічнымі метадамі даследавання прывяло да замены лінгвістычных метадаў на лагічныя: аналіз структуры і семантыкі сказа падмяняўся аналізам лагічных адносін і сродкаў, якімі яны выражаюцца.

Актыўна даследавалася ў рамках гэтай школы і пытанне пра анафарычны эліпсіс. Вучоныя (С. Чанг, П. Элбарн, Р. Фіенга, Ю. Юзва, А. Кёхлер, Дж. Арма) адзначалі важную ролю адносін паміж моўнымі адзінкамі. На іх думку, сэнс сказа з анафарычным эліпсісам грунтуецца на семантыцы паўназначнай кан-

струкцыі, дзе абавязковай з'яўляецца наяўнасць тэкставага паказчыка – анафарычнага займенніка або займеннікавага прыслоўя, на якія і ажыццяўляецца анафарычная адсылка.

Аднак не ўсе ўсходнеславянскія вучоныя адносяць канструкцыі з пропускам або заменай кампанента з суб'ектным і аб'ектным значэннем тыпу *Хата стаяла маўклівая. Святла ў ёй не было* да эліптычных. Некаторыя даследчыкі (Л. І. Бурак, Н. У. Чайка і інш.) лічаць такія сказы структурна поўнымі, бо сэнсавая неадназначнасць, што назіраецца ў іх, – вынік замены семантычна паўназначнага кампанента на непаўназначны, што лічыцца кампетэнцыяй семантыкі і не мае дачынення да структурных змен (эліпсавання або нулявання) у сінтаксічнай адзінцы.

Прадстаўнікі *ўласна-семантычнага* напрамку (І. А. Бажок, А. М. Грышкоўская, Н. Я. Іванілава, Я. У. Касаножкіна, Я. В. Клабукаў, В. В. Кузьміна, Т. Маліна, І. Ю. Маркелава, А. Я. Міхневіч, С. Я. Нікіціна, А. Печнікаў, М. У. Усеваладава, Т. В. Шмялёва, Хэ Ян Лі) даследавалі семантыку эліптычных канструкцый зыходзячы з катэгорыі семантыкі, на аснове семантычных сувязей і адносін кампанентаў (І. А. Бажок) ці ўніверсальных моўных катэгорыі (А. У. Міхееў), аналізавалі агульную семантыку эліптычных канструкцый (Н. Я. Іванілава) або сэнсавую сувязь паміж сінтаксічнымі адзінкамі (А. М. Навумовіч).

Тыповы сэнс канструкцый з эліпсісам дзеяслова І. А. Бажок кваліфікавала як «канфігурацыю моўных элементаў (сэнсавых), якая адлюстроўвае дэнататыўную сітуацыю» [36, с. 25]. У выпадку непаўнаты ў іх будове «могуць не атрымаць моўнага выражэння некаторыя абавязковыя кампаненты таго ці іншага тыпу. Але дэнататыўная сітуацыя іх змяшчае, таму семантычная структура такіх сказаў выяўляецца з апорай на кантэкст ці сітуацыю» [36, с. 26]. Пры класіфікацыі І. А. Бажок улічвала семантыку суб'ектных кампанентаў, ад катэгарыяльнай аднесенасці якіх залежыць тыповая семантыка канструкцыі, выкарыстоўвала паняцці і катэгорыі логікі (дэнатат, дырэктыў) як сродкі апісання семантыкі эліптычных сказаў. Даследаванне можа быць базай для далейшай распрацоўкі прынцыпаў семантычнай класіфікацыі эліптычных сказаў.

Навізнай адрозніваецца падыход да класіфікацыі эліптычных канструкцый А. У. Міхеева, які лічыў неабходным «стварыць універсальную класіфікацыю эліптычных выказванняў, здольную ахапіць мовы рознай тыпалогіі, што можа будавацца на крытэрыях, якія не залежаць ад граматычнай сістэмы той ці іншай мовы» [181, с. 15–16]. У якасці такога крытэрыю, на яго погляд, можа выступаць суб'ектна-прэдыкатная структура сказа, якая адлюстроўвае асноўную форму мыслення ў дыялектычным адзінстве адзінкавага і агульнага. «Універсальная класіфікацыя эліптычных выказванняў здольна ахапіць мовы рознай тыпалогіі, яна можа будавацца на семантычных крытэрыях, якія не залежаць ад граматычнай сістэмы той ці іншай мовы» [181, с. 16]. Даследчык вылучаў тры групы

катэгарыяльна-семантычных прэдыкатаў – гнэсеалагічныя, лагічныя, псіхалагічныя – і разглядаў эліптычныя сказы як прэдыкаты з пэўнай катэгарыяльнай семантыкай [181, с. 16]. На аснове відаў катэгарыяльна-семантычных прэдыкатаў ён указваў семантычныя функцыі канструкцый з эліпсісам дзеяслова – спецыфікацыю, квантыфікацыю, рэпрадукцыю і негацыю. Відавочна, што навукоўцам адлюстроўваюцца не лінгвістычныя дэнататыўна-сігніфікатыўныя, а лагічныя адносіны паміж гэтымі аб’ёмамі паняццяў. Кожны кампанент семантычнай структуры эліптычных сказаў кваліфікаваўся як лагічнае паняцце, а ўзаемаадносіны паміж імі – як адносіны паміж іх аб’ёмамі. Семантычная структура сказаў была прадстаўлена як ланцужок лагічных аперацый (а не ўзаемадзеянне кампанентаў іх семантычнай структуры).

Такая класіфікацыя адметная тым, што ахоплівае мовы з рознай тыпалогіяй, мае агульналагічны характар і не здольная адлюстраваць спецыфіку семантычнай арганізацыі канструкцый з эліпсісам дзеяслова ў кожнай канкрэтнай мове.

З’ява эліпсіса цесна звязана са з’явай *сінанімічных сінтаксічных пераўтварэнняў (трансфармацый)*. Заснавальнік тэорыі трансфармацый Н. Хомскі распрацаваў асноўныя правілы пераўтварэння сінтаксічных адзінак пры захаванні імі семантычнай тоеснасці. У сучасным мовазнаўстве названую праблему шырока і ўсебакова даследуюць А. Ф. Адабеску, Н. М. Арват, Н. Д. Аруцюнава, У. А. Звягінцаў, А. А. Маргаран, А. Я. Міхневіч, А. М. Печнікаў, А. А. Салаўёва, С. Цэйтлін.

У рамках трансфармацыйнай граматыкі, якая імкнецца да ўстанаўлення для кожнай мадыфікацыі сінтаксічнай адзінкі (у тым ліку і для некаторых канструкцый з эліпсісам дзеяслова) структурна-семантычнага інварыянта, сказыз сінтаксічным нулём і эліпсісам навукоўцы адносілі да структурна-сінтаксічнай (сінанімічнай) мадыфікацыі поўнай (Р. Б. Ліз). Эліпсіс дзеяслова вучоныя кваліфікавалі як адсутнасць неабходнага кампанента ў дыстрыбутыўнай формуле. Пры гэтым іншыя кампаненты сінтаксічнай канструкцыі маглі відазмяняцца і пераўтварэнняў і іншыя граматычныя формы або часціны мовы. Інварыянтнымі лічацца зыходная і вытворная канструкцыі, у якіх пры сінтаксічных пераўтварэннях захоўваецца тоеснасць семантычных кампанентаў. Сінтаксічныя сінанімічныя пераўтварэнні разам з эліпсісам часцей падразумяваюць змены ў канфігурацыі актантаў: *Якая ў малога дапытнасць з вачэй* (П. Броўка), разгортванне прэдыката: *То ж у яе натуры – чуласць, // Гасціннасць, мяккасць, дабрыня* (Н. Гілевіч) ці ўвод дадатковага актанта: *Які ж адкрыўся дзіўны мне сакрэт, // Што ваша – вам: жыццё, надзеі, справы* (Р. Баравікова). Такія змены дазваляюць ліквідаваць сінтаксічную інверсію членаў сказа і ўстанавіць адпаведнасць паміж актуальным падзелам і сінтаксічнай структурай сказа, замяніць аднастаўную безасабовую канструкцыю на двухстаўную.

А. Я. Міхневіч выдзяляў асноўныя напрамкі пераўтварэння для сінтаксічных адзінак. На яго погляд, найбольш тыповым вынікам пераўтварэння высту-

пае аддзяяслоўны назоўнік, а самым распаўсюджаным сродкам – афіксацыя, часта з прыназоўнікам.

Тэорыя сінтаксічных пераўтварэнняў мела вялікае значэнне для распрацоўкі пытання пра эліптычныя канструкцыі. Яна адкрыла перспектывы для вывучэння сказаў з сінтаксічным нулём і эліпсісам, у якіх разам з пропускам адбыліся пэўныя пераўтварэнні. Стала магчымым выявіць інварыянт кожнай вытворнай канструкцыі і разглядаць яго ў пэўнай сістэме: часовай, мадальнай, фазіснай і іншых парадыхмах. Названыя распрацоўкі ўпарадкавалі сістэму вытворных канструкцый, што значна спрасціла іх успрыманне і класіфікацыю.

Эліптычныя канструкцыі даследаваліся ў лінгвістыцы і ў сувязі з *тэорыяй поля*. Яны кваліфікаваліся як перыферычныя адзінкі ў дачыненні да ядзерных. Асноўнымі крытэрыямі аб'яднання ядзерных і перыферычных сінтаксічных адзінак даследчыкі (А. Я. Міхневіч і інш.) лічаць наяўнасць агульных інварыянтных семантычных функцый, узаемазамыняльнасць ядзерных і перыферычных элементаў. Эліптычная канструкцыя, такім чынам, знаходзіцца на перыферыі функцыянальна-сінтаксічнага поля. Апушчаны элемент узнаўляецца сродкамі спецыфікатара, які накладваецца на семантычны фон паведамлення. У сказе *Хлопцы ўзмежкам, цераз брод – у вёску* (З. Быкаў) семантычным фонам з'яўляецца частка паведамлення / *хлопцы – у вёску* /, а спецыфікатарам / *ўзмежкам, цераз брод* /. Семантычны фон сказа / *хлопцы – у вёску* / мае надзвычай шырокае сэнсавое напавненне і можа ўключаць дзеясловы са значэннем перамяшчэння ў прасторы *ісці* / *ехаць* або фізічнага дзеяння, накіраванага на аб'ект / *занесці, прыйсці, адвезці* /. Спецыфікатар *ўзмежкам, цераз брод* звужае кола дзеясловаў, што могуць з ім спалучацца, канкрэтызуючы пры гэтым значэнне эліпсаванага дзеяслова.

На нашу думку, такі падыход з'яўляецца найбольш апраўданым і перспектыўным пры даследаванні эліптычных канструкцый. Выяўленне спосабаў і сродкаў рэалізацыі семантыкі эліптычнага сказа (паказчыка семантыкі) – маладаследаванал і актуальная галіна сучаснага сінтаксісу.

Працы прыхільнікаў семантычнай сінтаксічнай школы ўнеслі значны ўклад у распрацоўку праблемы эліптычных сінтаксічных канструкцый. Тэорыя глыбінных і паверхневых структур сказа дала магчымасць кваліфікаваць эліптычную канструкцыю як паверхневую рэалізацыю глыбіннай структуры. Вынаходніцтва і шырокае прымяненне трансфармацыйнага метаду дазволіла дакладна вызначыць семантычны і структурны інварыянты сказаў са значэннем быццёнасці, фізічнага і псіхічнага стану, колькасных і фазісных мадыфікацый, якія разам з пропускам структурнага элемента ўключаюць пэўныя пераўтварэнні. Распрацоўка пытання аб сіметрыі і асіметрыі плана выражэння і плана зместу (Т. А. Коласова, Я. В. Лісочанка) дала магчымасць кваліфікаваць некаторыя сказы з сітуацыйным эліпсісам як канструкцыі з імпліцытнай семантыкай, у якіх,

акрамя пропуску пэўнага члена сказа, назіраецца неадпаведнасць плана выражэння і плана зместу. Тэорыя поля ў лінгвістыцы адкрывае перспектывы для вывучэння структурна-семантычнага паказчыка ў эліптычных сказах, што дазваляе размежаваць аманімічныя канструкцыі ў тэксце.

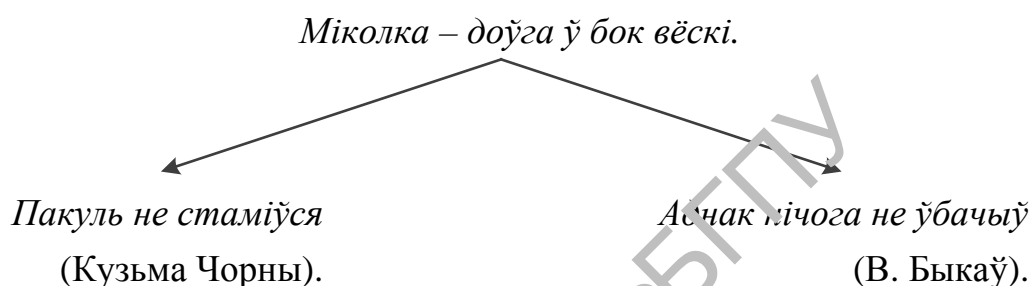
Функцыянальная школа. Далейшую распрацоўку праблема эліпсіса атрымала ў канцэпцыях прадстаўнікоў функцыянальнай школы ў сінтаксісе, дзе аб'ектам вывучэння становяцца функцыі сінтаксічных адзінак (І. Ф. Вардуль, В. У. Вінаградаў, Г. А. Золатава, А. Ф. Кулагін, П. А. Лекант, Е. І. Марозава, В. К. Пакусаенка, І. А. Папова, В. П. Пронічаў, Т. У. Рэнская, В. Я. Шавякова, М. А. Шалякін, Т. В. Шмялёва, К. Карлсан).

Першай праблемай, якая паўстала перад функцыянальнай граматыкай, было пытанне пра крытэрыі эліптычнасці ў сінтаксісе. За асноўны крытэрыі непаўнаты сінтаксічнай адзінкі быў выбраны прынцып функцыянальнай дастатковасці: сінтаксічныя адзінкі аналізаваліся толькі з улікам ступені іх камунікатыўнай значнасці. І. А. Папова прытрымліваецца меркавання, што толькі зыходзячы з разгляду камунікатыўных функцый мовы як сродку зносін і выражэння думкі можна вырашыць пытанне аб той ці іншай ступені непаўнаты сказа, дастатковасці яго фармальна-граматычнага саставу. «У аснову непаўнаты павінны быць пакладзены ступень і характар сэнсавай непаўнаты, а не фармальна-граматычныя прыкметы накшталт адсутнасці таго ці іншага кіруемага ці азначаемага слова» [229, с. 28]. Даследчыца прапануе пры аналізе сінтаксічных з'яў улічваць камунікатыўную маркіроўку няпоўнага сказа: разглядаемыя сказы, узятыя ізалявана, па-за кантэкстам і сітуацыяй, захоўваюць значную паўнату, паколькі сэнс іх дастаткова перададзены ўласнымі лексіка-граматычнымі сродкамі. Да няпоўных І. А. Папова адносіць «толькі тыя адносна рэдкія і нетыповыя для моўных зносін сінтаксічныя структуры, у якіх адлюстроўваецца недыферэнцыраваная думка, што не аформілася ў звязаныя адзін з адным слоўныя вобразы» [229, с. 136]. Не думку навукоўца, пропуск дзеяслова ці пэўныя пераўтварэнні абумоўлены не структурнымі характарыстыкамі, а функцыянальнай накіраванасцю сказа. І. А. Папова прапануе адмовіцца ад тэрміна *няпоўны сказ*, бо калі б такія існавалі, мова не выконвала б сваіх функцый.

Дадзенае меркаванне не пазбаўлена логікі. Аднак тэрмін *поўны / няпоўны* характарызуе фармальную будову сказа, не даючы яму ацэнкі як камунікатыўнай адзінцы. Больш мэтазгодным, на наш погляд, было б кваліфікаваць падобныя сказы як *функцыянальна дастатковыя*.

Асноўныя палажэнні тэорыі няпоўнасастаўных канструкцый І. А. Паповай сталі асновай для далейшай распрацоўкі гэтай праблемы іншымі даследчыкамі (Н. М. Дзюбак, П. А. Лекантам, В. К. Пакусаенкам). Адсутнасць дзеяслова ў сказах тыпу *Я – домой; Ты его – шашкой*, на думку П. А. Леканта, – норма. «Эліптычныя сказы маюць замкнёную структуру, сінтаксічныя сувязі яго членаў не

выходзяць за межы сказа. Па гэтай прычыне эліптычныя сказы не могуць быць прызнаны няпоўнымі ні ў фармальным, ні ў сэнсавым плане. Разам з тым, яны не могуць быць падведзены пад традыцыйны падзел сказаў на аднасастаўныя і двухсастаўныя» [149, с. 47]. Сцвярджаючы, што пропуск дзеяслова ў сказе апраўданы, калі гэта абумоўлена камунікатыўнымі мэтамі ці стылістычнымі функцыямі, з'яўляецца правамерным. Аднак выснова аб тым, што сэнс эліптычнай канструкцыі не залежыць ад кантэксту, падаецца спрэчнай. Існуе шмат прыкладаў, калі сказы з рознай семантыкай супадаюць у сваіх эліптычных варыянтах і становяцца аманімічнымі.

Назіранні паказваюць, што сказы з эліпсісам дзеяслоўнага выказніка пры ўсёй іх самастойнасці залежаць ад сітуацыі. Кантэкстуальная залежнасць закранае не толькі семантычны, але і часова-мадальны план сказа.

Аспект функцыянальнай звар'яцёнасці разглядаецца ў працах А. Ф. Адабеску. На першы план ён выносіць пытанне функцыянальнага вар'іравання сінтаксічных канструкцый і праблему ўзаемаабумоўленасці функцый і формы моўных адзінак. Даследчык адносіць поўны і адпаведны эліптычны сказ да сінанімічных і ўзаемамяняльных. Навуковец звязвае праблему функцыянавання сказаў з сінтаксічным нулём і эліпсісам з метадам трансфармацыі ў лінгвістыцы, паводле якога ўсе сінтаксічныя трансфармацыі (поўны / эліптычны) заўсёды з'яўляюцца матываванымі ў функцыянальным плане і не заўсёды матываваны фармальнымі паказчыкамі. На погляд А. Ф. Адабеску, функцыянальная матывацыя ў камунікатыўным плане абумоўлівае ўсе фармальныя і функцыянальныя змены сінтаксічнага парадку. Даследчык аналізуе моўныя з'явы па іерархіі (ад функцыі да формы) і апраўдвае ўжыванне сказаў з сінтаксічным нулём і эліпсісам як функцыянальна неабходных сінтаксічных адзінак.

Яксна новы падыход да праблемы эліпсіса прадстаўлены ў працах Г. А. Золатавай, дзе метадалагічным прыёмам пры даследаванні сінтаксічных з'яў стаў шлях ад функцыі, якая павінна быць унутранай асновай граматычнай тэорыі, да сродкаў. Даследчыца імкнецца выявіць умовы ўжывання эліптычных сказаў у розных камунікатыўных сітуацыях і кваліфікуе іх як канструкцыі, якія не маюць прыкмет, характэрных для поўнага сказа. «Эліптычны сказ, – сцвярджае Г. А. Золатава, – дастатковы па сэнсе незалежна ад кантэксту, але ён “па-

дазраецца” ў адсутнасці неабходнага структурнага элемента – дзеяслоўнага выказніка, таму што супастаўляецца з блізкім па значэнні двухсастаўным дзеяслоўным сказам. Адносячы эліптычныя сказы да няпоўных, мы прыпісваем поўным сказам прымету абавязковай дзеяслоўнасці» [102, с. 188].

Даследчык перакананы, што ў камунікатыўнай арганізацыі сказа вядучую ролю адыгрываюць аб’ектна-суб’ектныя кампаненты: «Структура сказа, насуперак вербацэнтрычным канцэпцыям, вызначаецца не толькі прэдыкатам і тым больш не дзеясловам, а ўзаемнай суаднесенасцю двух кампанентаў, што арганізуюць мадэль, – суб’ектнага і прэдыкатыўнага» [102, с. 170]. На падставе гэтага Г. А. Золатава кваліфікуе эліптычныя канструкцыі як структурна і семантычна поўныя і ў якасці асноўнага аргумента прыводзіць палажэнне, што дзеяслоўнасць не з’яўляецца ўніверсальнай уласцівасцю любога сказа і наяўнасць дзеяслоўнай формы ў граматычных мадыфікацыях бездзеяслоўнай мадэлі не надае сказу дзеяслоўнасці, паколькі роля дзеяслова тут застаецца дапаможнай, а не арганізуючай. На наш погляд, з такім меркаваннем можна пагадзіцца пры ўмове, што прэдыкатыўнасць выражана іншымі, недзеяслоўнымі, сродкамі.

Пры вызначэнні зыходнай мадэлі сказа Г. А. Золатава прапануе звяртаць увагу на наступныя прыкметы: аб’ектыўнае адлюстраванне факта рэчаіснасці, граматычную ўпарадкаванасць і экспрэсіўную нейтральнасць. Такім чынам, даследчык адносіць эліптычныя сказы да мадэлей першага парадку і лічыць дзеяслоўныя і бездзеяслоўныя мадэлі самастойнымі і абсалютна незалежнымі адна ад адной. Члены групы выказніка ў сказах тыпу *Тат’яна – в лес* яна кваліфікуе як свабодныя словаформы, што не залежаць ад дзеяслова, у якіх словаформа *в лес* мае катэгарыяльна-семантычнае значэнне напрамку руху і ўтварае самастойнае намінатыўнае значэнне. Эліптычныя сказы тыпу *Дзяўчынка – у школу; Дзяўчынка ў школе* Г. А. Золатава разглядае як першасную мадэль з фазісным значэннем пачатку дзеяння ў парадгме рэгулярных структурна-сінтаксічных мадыфікацыі. Сказ *Дзяўчынка – у школу* – першая фаза, а сказ *Дзяўчынка ў школе* – другая. Сінтаксема *ў школе, у школу* кваліфікуюцца як транспанаваныя прэдыкаты, а ўвядзенне дзеяслова ў эліптычны сказ «не ўносіць ніякай інфармацыі, не мяняе нічога ў характары сэнсавых адносін, ён толькі вербальна падтрымлівае тое, што выражана і без яго прэдыкатыўным спалучэннем іменных словаформ» [102, с. 192].

Разам з тым, Г. А. Золатава надае эліптычнаму сказу значэнне перамяшчэння, руху. У сувязі з гэтым узнікае пытанне: на якіх падставах сказ атрымоўвае працэсуальнае значэнне пры адсутнасці дзеяслова? Калі дзеяслоў пры ўводзе ў эліптычны сказ не ўнёс ніякай інфармацыі, не змяніў нічога ў характары сэнсавых адносін, а толькі вербальна падтрымаў тое, што выражана і без яго, то гэта значыць, што бездзеяслоўны сказ не адрозніваецца ад дзеяслоўнага ні ў структурным плане, ні ў плане зместу, а толькі ў плане выражэння.

На наш погляд, Г. А. Золатава хацела даказаць, што эліптычныя сказы з'яўляюцца бездзееслоўнымі, а даказала адваротнае. Эліптычныя сказы дастаткова інфарматыўныя таму, што мы ведаем поўную мадэль. Поўная мадэль з'яўляецца базай для ўтварэння ў маўленні безлічы мадыфікацый, большасць з якіх сталі тыповымі адзінкамі і свабодна ўжываюцца ў мове. Выклікае сумненне і кваліфікацыя сінтаксемы *в лес* як свабоднай. У дадзенай сінтаксічнай пазіцыі сінтаксема выступае як звязаная, а значыць, мае аддзееслоўную структура-семантычную залежнасць. Сінтаксемы ў падобнай форме з'яўляюцца рэдка, гэта пераважна загалюкі публіцыстычна-інфармацыйных тэкстаў тыпу *На суботнік!*, *На сход!* Эліптычны сказ, як правіла, замацоўваецца за пэўнай моўнай сітуацыяй, якая паўтараецца, і гэта дазваляе яму быць функцыянальна дастатковым. Аднак было б няправільным лічыць падобныя сказы граматычна поўнымі. У маўленні ўвесь час ствараюцца новыя мадыфікацыі сказаў. Калі кожную з іх лічыць інварыянтнай, то апісаць такія зыходныя мадэлі не здолела б ні адна граматыка: колькасць канструкцый была б неабмежаванай.

Праблема функцыянавання эліптычных канструкцый цесна звязана з пытаннем пра сінтаксічную аманімію, якая часткова даследавалася ў беларускім мовазнаўстве ў дачыненні да поўных сказаў Б. Ю. Норман лічыць, што сінтаксічная аманімія ў славянскіх мовах магчымая, паколькі некаторыя канструкцыйныя кампаненты (назоўнік у форме творнага склону) «у безасабовых сказах могуць выконваць адначасова функцыі семантычнага суб'екта, інструмента прычыны дзеяння» [205, с. 17]. Сказанае вышэй у большай ступені адносіцца да эліптычных канструкцый: нейтралізацыя прэдыката ў іх з'яўляецца найбольш спрыяльнай умовай для ўтварэння аманімічных форм. Кампанент сказа ў залежнасці ад сінтаксічных умоў выконвае розныя семантычныя і сінтаксічныя функцыі. Гэта дае магчымасць на базе тыповых сінтаксічных канструкцый утвараць аманімічныя сінтаксічныя формы са спецыфічна беларускім семантычным няпав'язаннем. Б.Ю. Норман лічыць універсальнай глыбінную структуру сказа і да спецыфічных рыс адносіць яго паверхневую структуру, паколькі семантыка-сінтаксічная пазіцыя набывае ў розных славянскіх мовах нетыповае лексічнае напаўненне. Падобная сітуацыя можа ўзнікаць у выніку «лексічнага пераносу слова і не выходзіць за межы сінтаксічнага дэрывацыйнага працэсу» [203, с. 155].

Грунтоўны і ўсебаковы аналіз сінтаксічных амонімаў прадстаўлены ў працах А. Я. Міхневіча. «Канструкцыйная аманімія, – лічыць даследчык, – гэта тоеснасць у плане выражэння і дыферэнцыяцыя ў плане зместу дзвюх (або больш) адзінак любога ўзроўню моўнай сінтактыкі» [187, с. 57]. Вучоны вылучае асноўныя тыпы сінтаксічных амонімаў беларускай мовы, якія ахопліваюць усе віды поўных сінтаксічных канструкцый. Аднак неабходна адзначыць, што эліптычныя канструкцыі дзякуючы спецыфічнай сінтаксічнай будове здольны

ўтвараць значна большую колькасць аманімічных форм, якія ўключаюць канструкцыі са спецыфічна беларускім семантычным нападзеннем.

Камунікатыўная сінтаксічная школа. Важную ролю ў развіцці тэорыі эліпсіса адыгралі працы У. Р. Адмоні, Ш. Балі, А. І. Валакіцінай, І. Н. Гарэлава, І. С. Козырава, В. А. Крыловай, А. У. Міхеева, Б. А. Плотнікава, А. Сарокінай, Ю. М. Скрэбнева, І. І. Туранскага, А. А. Чувакіна - прыхільнікаў камунікатыўнай сінтаксічнай школы, якія на падставе аналізу з'явы эліпсіса ў камунікатыўным аспекце з улікам актуальнага падзелу паведамлення, прыроды мовы і яе ўзроўняў, такіх аспектаў псіхалінгвістыкі, як моўца і слухач, вызначылі прычыны эліпсіса і ўмовы функцыянавання эліптычных сказаў.

На погляд даследчыкаў, выкарыстанне эліптычных канструкцый абумоўлена прынцыпам моўнай эканоміі і неабходнасцю актуалізаваць пэўную частку паведамлення. Як адзначаў Т.Р. Вінакур, «адна з характэрных рыс лексікаграматычнага развіцця сучаснай мовы заключаецца ў актывізацыі з'яў, звязаных па паходжанні з тэндэнцыяй да эліптычнасці выказвання» [52, с. 29]. На думку даследчыка, трактоўка эліптычных канструкцый як «членаў аднаго функцыянальна-стылістычнага рада, у той час як іх структура-сэнсавае нападзенне праходзіць стады ад адзінкавага аказіяналізма да аказіяналізма, які ўжо падпарадкоўваецца якой-небудзь рэгулярнасці», будзе правамернай [52, с. 30–31]. Неабходна толькі дадаць, што большасць эліптычных сказаў рэгулярна паўтараецца ва ўласцівых ім моўных сітуацыях і набывае пэўнае тыповае значэнне. Такія сказы А. П. Скавароднікаў адносяць да тыповага або рэгулярнага эліпсіса. У працэсе маўлення, на думку А. А. Чувакіна, мадэль атрымлівае пераменныя элементы, у выніку чаго ўтвараецца сказ. Выбар і выкарыстанне мадэлі рэгулююцца з'явай эканоміі і нормай.

Апошнім часам назіраецца тэндэнцыя да перадачы інфармацыі з дапамогай мінімальнай колькасці сродкаў. Аднак эліптычныя канструкцыі, на наш погляд, заўсёды з'яўляюцца функцыянальна ці стылістычна маркіраванымі. Пропуск члена сказа ў іх абумоўлены не столькі эканоміяй моўных сродкаў, колькі канкрэтнымі мэтамі і задачамі – пэўнай стылістычнай функцыяй сказа, неабходнасцю актуалізаваць той ці іншы член сказа і г. д. Для вырашэння гэтых задач колькасць кампанентаў эліптычнага сказа ў дадзенай моўнай сітуацыі з'яўляецца дастатковай. Таму, на нашу думку, у аснове эліпсіса ляжыць не столькі прынцып моўнай эканоміі, колькі прынцып дастатковасці моўных сродкаў.

Разам з тым узрастае цікавасць вучоных да лінгвістыкі тэксту, рэальных утварэнняў маўленчай камунікацыі, да дыялагічных адзінстваў, калі пры аналізе ўлічваюцца сітуацыйныя і прагматычныя фактары. Даследчыкі С. У. Агачова, Т. П. Бандарэнка, А. М. Бахарова, Л. Беднарчук, І. С. Бедрына, Н. М. Гасцева, Дж. Гінзбург, М. Дзікен, В. П. Жураўлёў, І. Р. Ігнатчанка, М. М. Кароўкін, В. А. Кірына, В. П. Конева, Т. Г. Крапоціна, Н. А. Купіна, С. А. Лін, Т. Р. Міра-

любава, В. Г. Міхайлаў, А. Г. Міхалевіч, Н. Д. Паўлава, Л. В. Рыпінская, С. Сай, Д. Р. Фатхулава, Л. П. Чахаян, С. А. Шарамецьева, Л. С. Шырына лічаць мэтазгодным *функцыянальна-камунікатыўны падыход* да аналізу моўных з’яў. «Зварот ад структурнага, таксанамічнага вывучэння мовы да функцыянальна-камунікатыўнага і дынамічнага аспектаў, – адзначае І. С. Бедрына, – прадвызначае вылучэнне асобых катэгорый функцыянальна-стылістычнага плана, якія дазваляюць даследаваць мову ў дынаміцы рэальных моўных зносін і адэкватна адлюстроўваць механізм функцыянавання мовы ў працэсе камунікацыі» [27, с. 9]. Мова, на думку даследчыцы, – дынамічная сістэма, якая функцыянуе ў розных сферах зносін, рэалізуе розныя камунікатыўныя мэты. Гэтым тлумачыцца шырокае ўжыванне мадыфікацый сказаў (у тым ліку і эліптычных) у розных маўленчых утварэннях, уключаючы і дыялагічныя адзінствы. Пропуск дзеяслова ў эліптычных сказах не з’яўляецца самамэтай, а выкарыстоўваецца для рэалізацыі пэўнай камунікатыўнай і функцыянальнай задачы.

Напрамак стылістычнага сінтаксісу. На аснове функцыянальнага падыходу ў сучасным мовазнаўстве складваецца напрамак стылістычнага сінтаксісу, прадметам вывучэння якога з’яўляюцца стылістычныя функцыі эліптычных сказаў, разгляд іх як экспрэсіўных сродкаў мовы і асаблівасцей ужывання ў розных функцыянальных стылях. Як сцвярджае Р. К. Мендыбаева: «У стылістычных даследаваннях апошніх гадоў адзначаецца агульная тэндэнцыя да больш шырокага ахопу праблемных пытанняў, звязаных з усімі ярусамі мовы. Цікавасць да праблем сінтаксічнай стылістыкі з’яўляецца адлюстраваннем гэтай тэндэнцыі» [173, с. 196]. У працах М. В. Абабуркі, Г. М. Акімавай, Э. М. Берагоўскай, Я. В. Джанджаквай, Т. С. Драняевай, Т. Ф. Дубоўцавай, Л. І. Карэтнікавай, А. Каўруса, І. Я. Лепешава, Т. М. Мацвеевай, А. У. Мукаевай, С. Г. Нікалаева, Н. Д. Паўлавай, В. А. Салімоўскага, А. П. Скавароднікава, М. Я. Цікоцкага, К. А. Цімафеева, Н. З. Чурылавай і інш. на шырокім фактычным матэрыяле разглядаюцца эліптычныя сказы як адзінкі, якія моўца выбірае з вялікай колькасці загадзя дадзеных мовай сінтаксічных магчымасцей, як іх камбінацыю ў маўленчым акце ў залежнасці ад функцый, з улікам структурнай арганізацыі і асаблівасцей семантыкі эліптычных сказаў. Пры гэтым акцэнтуюцца ўвага на стылістычнай функцыі, асаблівасцях выкарыстання эліптычных канструкцый у розных функцыянальных стылях.

У даследаваннях Т. Ф. Дубоўцавай аналізуюцца асаблівасці ўжывання эліптычных сказаў у розных функцыянальных стылях і на падставе гэтага робяцца высновы, што такія сказы часцей за ўсё сустракаюцца ў гутарковым стылі ці ў творах мастацкай літаратуры як стылістычныя фігуры і амаль не сустракаюцца ў навуковым і афіцыйна-справавым стылях, бо не адпавядаюць патрабаванням поўнай і дакладнай перадачы інфармацыі. «Сітуацыйныя ўмовы і кантэкст, – лічыць навукоўца, – з’яўляюцца тымі асноўнымі сродкамі, якія дазваляюць фармі-

раваць і адэкватна разумець эліптычныя сказы» [89, с. 75]. У манаграфіі А. П. Скавароднікава глыбока і ўсебакова даследуюцца заканамернасці функцыянавання эліптычных сказаў у мове, мастацкія прыёмы, якія надаюць сказу экспрэсіўную маркіраванасць, умовы іх ужывання ў розных функцыянальных стылях, а таксама прапануецца градацыйная класіфікацыя эліптычных канструкцый у рамках апазіцыі *стылістычная нейтральнасць / стылістычная маркіраванасць*.

1.2 Канцэпцыі сінтаксічных тыпалогій

У сучасным мовазнаўстве тэрмін *тыпалогія* ўжываецца з некалькімі значэннямі. Большасць даследчыкаў (А. Я. Кібрык, Г. П. Мельнікаў, Н. Б. Мячкоўская, А. У. Цымерлінг і інш.) лічыць правамерным карыстацца ім выключна пры вызначэнні спецыфікі мовы ў параўнанні з іншымі. На іх погляд, тыпалогія – гэта «параўнальнае вывучэнне структуры і функцыянальных уласцівасцей моў незалежна ад характару генетычных адносін паміж імі» [328, с. 512]. У адпаведнасці з аб'ектам даследавання тыпалогія можа быць функцыянальнай, структурнай, фармальнай, кантэнсіўнай.

Н. Б. Мячкоўская вызначае тыпалогію як метада даследавання разнастайных і ўнутрана складаных аб'ектаў шляхам выяўлення іх агульных або падобных рыс і аб'яднання аб'ектаў з улікам меры блізкасці ў некаторыя класы, групы, падгрупы. У адпаведнасці з метадалагічнымі прынцыпамі даследчык прапануе наступныя віды тыпалогій (сістэматызацыі) моў: генеалагічную, арэальную, а таксама сістэматызацыю па пэўных параметрах, не звязаных з генеалогіяй. Пры гэтым тыпалогія можа будавацца не толькі на аснове параўнання моўных сістэм (генеалагічная, арэальная і інш.), а і на выяўленні замкнутых моўных падсістэм – фанетычных, лексічных, граматычных (А. Я. Кібрык, Г. П. Мельнікаў, А. У. Цымерлінг), што падразумявае «размяшчэнне моўных з'яў па класах у адпаведнасці з пэўнымі прыкметамі» [172, с. 30]. За час існавання навукі даследчыкі выпрацавалі багатую тэарэтычную базу, асноўныя метадалагічныя прынцыпы якой можна прадставіць наступным чынам:

- прынцып сістэмнасці тыпалагічнага падабенства (А. Я. Кібрык, Г. П. Мельнікаў, Н. Б. Мячкоўская);
- прынцып тыпалагічнай значнасці прыкмет (параметраў). Толькі «моцныя» прыкметы могуць брацца за аснову тыпалогіі (А. Я. Кібрык, Г. П. Мельнікаў і інш.);
- прынцып іерархіі аб'ектаў (ад універсальных да ўнікальных уласцівасцей), які павінен улічвацца пры сістэматызацыі аб'ектаў – аб'яднанні іх у кантынуум (А. У. Цымерлінг);